

»Symbolinen» politiikassa¹

KYÖSTI PEKONEN

ABSTRACT
Symbols in Politics

The definition of a symbol is intimately connected with the concept of a sign. However, not all signs are symbols; a symbol is more than a mere semiotic sign. Rather, we should say that a symbol is a social and ideological sign. In the case of a semantic sign, the question is of the relationship between signs, and in the case of a symbolic sign, of its value and significance for the actor. In a symbol relationship, the represented part often alludes to an idea which transcends our routine experience of everyday life. This transcendence does not, of course, signal a departure from everyday life, but rather describes some aspects of it in an exceptional way. This means that with the aid of symbols and through symbolization, the members of a society can experience society, country, state, politics, political leaders etc. as more than mere historical accidents and, in this experience, participate in a whole which transcends their particular existence.

Symbolin käsite johdannaisineen (symbolinen, symbolisuus, symbolisoida, toimia symbolina) ja »symbolisen» tutkiminen ovat ajankohtaistuneet myös yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa viime vuosikymmeninä. Poliitiikan tutkimuksen puolella yhtenä tämän tutkimussuuntauksen ja näkökulman uranuurtajana voitaneen pitää Murray Edelmania (ks. Pekonen 1989).

Symboli on paljon käytetty sana. Runsaan käyttö kertoo käsitteen monimerkityksisyydestä ja »helppo käyttö» taas väistämättömästä epämääräisyydestä. Jotta symbolin käsitteessä ja sen mahdollistamassa näkökulmassa olisi jotakin mieltä, tuo käsite tulisi määritellä mielekkäällä tavalla. Tähän pyrin seuraavassa määrittelemällä »aitoa» tai »todellista» symbolia symboli-suhteen avulla. Symboli-suhteessa erotan representoivan (eli lyhyesti symbolin) ja representoidun (symbolisoidun).

Aidon symbolin luonnehtiminen

Symboli-termi tulee kreikankielisestä sanasta *symbolon*, joka tarkoitti alunperin »kaksoiskappaletta». Kaksoiskappaleessa oli kyse esineen kahdesta toisiinsa yhteensopivasta kappaleesta. Kappaleiden yhteensopivuus saatiin rikkomalla esine kahteen osaan. Näin voitiin esimerkiksi luoda tunnisteita; vastapuoli voitiin tarvittaessa identifioida kaksoiskappaleesta. Symboli-termin abstrahoituessa sillä tarkoitettiin mitä tahansa tunnistamisen välineenä palvelevaa merkkiä.

Symboli-termi viittaa siis etymologisesti tunnistamiseen. Tunnistamisen ehtona on *jokin yhteinen, jokin joka luo siteen*. Symboli on tuon yhteisen siteen merkki. Siteen merkinä symboli myös kertoo aina jotakin tuon siteen luonteesta ja siitä, minkälaiseen toimintaan side kehottaa.

Valtion lippu on meille kaikille tuttu symboli. Mutta milloin lippu oikeastaan toimii aitona tai todellisena symbolina ja minkälaisesta yhteisestä siteestä se silloin kertoo?

¹ Tämä artikkeli perustuu laajempaan tutkimukseeni Symbolinen modernissa politiikassa (Pekonen 1991).

Otetaan esimerkki Suomen lipusta. V.A. Koskenniemen Lippulaulu toteaa:

Siniristilippumme, sulle käsin vannomme sydämin: sinun puolestas elää ja kuolla on halumme korkehin. Kun taivas ja hanki Suomen on värisi puhtahat. ...Isät veljet verellään vihki sinut viiriksi vapaan maan. Ilo miellä sun jäljessä käymme teit isäin astumaan. Sun on kunniat kunniamme, sinun voimasi voimamme on. Sinun kanssasi onnemme jaamme ja iskut kohdalon.

Kuten tiedämme, niinkin radikaali teko kuin »sinun puolestas ... kuolla» on ollut täyttä totta. Miten on ymmärrettävissä ja selitettävissä, että joku on valmis kuolemaan — kuten esimerkiksi sotilas sodassa — lipun puolesta?

Selitystä voidaan lähteä etsimään lipun pyhydestä. Lippu voi nimittäin olla pyhä esine. Esimerkiksi sodassa lippu on koko yhteisön yhteinen merkki, jonka menettäminen taistelussa voi merkitä häviötä. Lipun pyhyys voi säilyä normaaliakin. Lippua ei saa häpäistä. Siihen on suhtauduttava hartaudella, kunnioituksella ja liikkeiden juhlallisuudella. Sitä kohtaan on käyttäydyttävä kunnioittavasti.

Lipun pyhyys syntyy siitä, että lippu symbolisoi koko yhteisöä. Tällaisena *vertauskuvana* se itsekin on pyhä. Lipun representoima (edustama) pyhä realisoituu lipussa ja sen edellyttämässä rituaalisessa käyttäytymisessä. Idean pyhyys kiteytyy sitä representoivassa symbolissa. Lippuun suhtaudutaan kuin se itse olisi tämä pyhitetty todellisuus. Varmaankaan sotilas, joka kaatuu lippuaan puolustaen, ei usko uhrautuvansa kangaspalasen takia.

Sotilas joka kuolee lippunsa puolesta, kuolee maansa puolesta; mutta itse asiassa etusijalla hänen tajunnassaan on lippu. Joskus se jopa suoranaisesti määrää toimintaamme. Jonkin yksittäisen viirin jääminen vihollisen käsiin tai ei, ei määrää maan kohtaloa, mutta silti sotilas tapattaa itsensä saadakseen sen takaisin. Hän lakkaa tajuamasta, että lippu on pelkkä merkki, joka vailla itseisarvoa vain tuo mieleen todellisuuden jota se edustaa; siihen suhtaudutaan kuin se olisi itse tämä todellisuus. (Durkheim 1980, 204.)

Pyhyys, kunnioitus, itsensä uhraaminen eivät voi tietenkään toteutua muuten kuin ihmisten käyttäytymisenä. Käyttäytyminen puolestaan »tunnustaa» jokaisessa ihmisessä olevan rinnatusten kaksi olentoa: »yksilöllinen olento, jolla on organismien perusta ja jonka toimintojen piiri on sen vuok-

si jyrkästi rajallinen, ja sosiaalinen olento, joka edustaa intellektuaalisessa ja moraalisisessa mielessä ... yhteiskuntaa» (Durkheim 1980, 37).

Varmaankaan sotilas, joka kaatuu lippuaan puolustaen, ei usko uhrautuvansa kangaspalasen takia. Tämä kaikki johtuu siitä, että sosiaalisella ajattelulla on siinä piilevän imperatiivisen auktoriteetin vuoksi teho, jota yksilöllinen ajattelu ei koskaan pysty saamaan; mahdollia, joka sillä on meihin nähden, se saa meidät näkemään asiat haluamassaan valossa; olosuhteiden mukaisesti se lisää todellisuuden tai vähentää siitä. Täten erääseen osaan luontoa idealismin sääntöä voidaan soveltaa melkein kirjaimellisesti; tämä on sosiaalinen todellisuus. Siinä idea on todellisuutta enemmän kuin missään muualla. (mt., 211.)

Silloin kun maan lippu toimii symbolina, siinä on kyse yksilön ja yhteiskunnan kohtaamisesta erityisellä, *merkitykselliseksi* koetulla tavalla. Kyse on yksilön ja yhteiskunnan välisestä jolloin yhteiskunnallinen kertoo sosiaalisen todellisuuden ideoista. Symboli on tapa ja väline kertoa noista ideoista, ja silloin kun symboli onnistuu tässä tehtävässään, siinä itse asiassa kiteytyvät nuo ideat. Siitä muodostuu yhteinen side yksilöiden ja abstraktien yhteiskunnallisten ideoiden välille. Maan lippu ei kuitenkaan aina ja välttämättä toimi tällaisena symbolina. Lippuhan voi toimia pelkkänä informaationa siitä, mistä maasta on kulloinkin kyse. Symbolissa informaatio ja tieto on toisenlaista. Symbolissa kerrotaan ideoista, ja kertomisen tapakin on usein vielä poikkeuksellinen. Symboli ei toimi kuten merkit yleensä, pelkästään tiedon ja informaation kantajina, vaan symboli edellyttää — ollakseen aito symboli — voimakkaita tuntemuksia ja kokemuksia. Toisaalta myös yleinen tapa väheksyä jonkin merkitystä viittaamalla asian »pelkkään symbolisuuteen» tuntuu ongelmalliselta silloin kun symboli ymmärretään symboli-suhteen avulla. Vai mitä mieltä ollaan esimerkiksi siitä, että keskusteltaessa monarkkista järjestelmästä niistä pyritään »selviytymään» toteamalla ykskantaan, että »kuninkaat ja kuningataret ovat vain pelkkiä symboleja»?

Symbolin ideologisuus

Tarkasteltaessa symbolia ilmauksena ideoista, se tulee väistämättä lähelle ideologian ja ideologisen käsitteitä. Näin varsinkin, jos Louis Althusserin tapaan ideologiasta puhuttaessa ei olla niinkään kiinnostuneita sellaisesta kohteesta kuin jokin yk-

sityinen erillinen ideologia »isminä» vaan pikemminkin symbolien ja symbolijärjestelmien ideologisista aspekteista² (ks. myös Giddens 1984, 283). Toisin sanoen kiinnostus kohdistuu niihin yhteiskunnallisesti relevantteihin merkityksiin, joita arvioijat syystä tai toisesta (eivät kuitenkaan satunnaisesti) joihinkin asioihin liittävät. Merkitysten muodostuminen ja muodostaminen kytkeytykin väistämättä ideologiaan ja valtaan. Stuart Hallin (1988, 67) tulkinnan mukaan ideologia tarkoittaaakin valtaa kiinnittää joku merkitys. Ideologia ideologisen ihmisen luojana — toisin sanoen ihmisen, jonka tietoisuudessa ja toiminnassa mielikuvat ja yhteiskunnallinen ja poliittinen mielikuviutus näyttelevät merkittävää osaa — pyrkii katkaisemaan merkitysten vapaan »virran» ja kiinnittämään merkityksen. »Ideologinen valta sanoo: 'Tarkoitan tällä tätä enkä sitä, mitä sinä tai joku muu sillä kenties tarkoittaa'».

Althusserilla ideologia tällaisessa yleisimmässä muodossaan on kaikkien yhteiskuntien olemassaololle välttämätön piirre. Ideologia on osa todellisuutta. Althusserin käsityksen mukaan ideologiassa on kyse yksilöiden kuvitteellisesta suhteesta heidän olemassaolonsa todellisiin ehtoihin (Althusser 1971, 153). Toisin sanoen *ideologia ei ole mikään kuvitteellinen valtakunta vaan valtakunta, jossa kuvitteellinen toteuttaa itsensä* (mt., 155; Giddens 1984, 272; Molina 1978). Tässä mielessä ideologia on väistämättä mukana kaikessa inhimillisessä toiminnassa. Ideologian hyöty ja rationaalisuus on siinä, että sen avulla ihmiset elävät »tietoisina subjekteina» yhteiskunnallisten suhteiden muodostamassa ympäristössä. Myöskään poliittista käyttäytymistä ja toimintaa ei voida tämän mukaan ymmärtää tai selittää ottamatta huomioon merkityksiä, joita ihmiset asioille antavat.

Ideologian tärkein yhteiskunnallinen tehtävä onkin muovata yksilöistä subjekteja. »Ideologia ei ole inhimillisten subjektien luomus; tietoiset subjektit ovat olemassa vain ideologiassa ja sen kautta.» (Giddens 1984, 272.) Tästä näkökulmasta ideologisuus on väistämätöntä, ja me kaikki olemme osallisina ideologisessa prosessissa. Me elämme ideologisessa todellisuudessa, jota symbolit ja symboliset järjestelmät esineellistävät. Emile Durkheim (1980, 374) on ilmaissut tämän klassisella tavalla: »Yhteiskunta ei koostu pelkästään

siihen kuuluvien yksilöiden massasta, maaperästä jonka he asuttavat, esineistä joita he käyttävät ja teoista joita he tekevät vaan kaikkein tärkein on idea, jonka se muodostaa omasta itsestään.»

»Symbolinen» ideologisiin merkityksiin viitataan merkityksessä on käyttökelpoisempi käsite kuin ideologia (»isminä», tietona ja oppina historian oletetusta logiikasta ja siitä, mitä pidetään välttämättömänä ja hyödyllisenä yhteiskunnalle). Näin siksi, ettei asioiden symbolisissa merkityksissä ole kyse ideologioista tällaisessa perinteisessä merkityksessä: joistakin aatejärjestelmissä, joita jotkut yrittävät eri tavoin toteuttaa, tai siitä että tällaisten aatteellisten pyrkimysten ajatellaan, uskotellaan tai luullaan olevan joidenkin tekojen tai tapahtumien syvempi, taustalla vaikuttava motiivi. Toinen peruste symbolin käsitteen käytössä on oletus tällaisten perinteisten ideologioiden merkityksen heikkenemisestä politiikkaa organisoivana periaatteena, samalla kun politiikassa symbolisoidut ideologiset merkitykset ovat olemassa ja vaikuttavat kuten ennenkin. Tässä esitellyn näkökulman mukaan esimerkiksi vanhahtavan aatteellisen johtajuuden tai vähän tuoreemman ideologisen johtajuuden sijasta parempi luonnehdinta olisi symbolinen johtajuus. Symbolisessa johtajuudessa on kyse kyvystä kaapata ihmisten yhteiskunnallinen ja poliittinen mielikuviutus kyvyllä symbolisoida joitakin tärkeiksi koettuja ideoita.

Symbolin käsite ja politiikka

Symbolin määrittely kytkeytyy väistämättä merkin käsitteeseen. Ihminen huomioi asioita merkin välityksellä. Merkeillä hän myös tulkitsee näiden asioiden merkityksiä ja tätä kautta muodostaa mielikuvia. Merkkejä hyödyntäen ihmiset kommunikoivat toisilleen merkityksiä ja mielikuvia. Kaikki merkit eivät kuitenkaan ole symboleja vaan symbolit ovat »erityisiä merkkejä». Symboli on enemmän kuin pelkkä semioottinen merkki. Pikemminkin symbolin voitaisiin sanoa olevan yhteiskunnallinen ja ideologinen merkki. Seuraavassa otan kaksi esimerkkiä symbolin määrittelyistä, joissa nimenomaan korostetaan semioottisen ja symbolisen merkin eroa.

Marshall Sahlins (1983, 124) korostaa merkin ja symbolin eroa siltä kannalta, että merkki havaitaan sellaisena kuin se on. Symboli taas liittyy annettavaan merkitykseen. »Semanttisessa» on kyse merkin suhteesta toisiin merkkeihin ja »symbolisessa» sen arvosta ja merkityksestä kokijalle. Yhteiskunnallisessa ja poliittisessa toiminnassa

² Tarkastelukulman »kääntämisellä näin päin» helpotetaan käsitykseni mukaan myös ideologian empiiristä tutkimusta. Symboli-suhde muodostaa empiirisesti käyttökelpoisen lähtökohdan *ideologisuuden* tutkimiselle.

symboliseen merkkiin kytkeytyy siten esimerkiksi intressi merkin »instrumentaalisen» arvona toimivalle subjektille. Tässä mielessä symboli on merkki, jonka konkreettiseen merkitykseen vaikuttavat rakenne, yhteiskunnallinen toiminta ja »minun maailmani». Samassa mielessä olen myös itse omien symbolieni luoja.

Kirjassaan *Semiotics and the Philosophy of Language* (1984) Umberto Eco pyrkii määrittelemään symbolin ydinmerkityksen tavoitteenaan eron tekeminen »symbolisen» ja »semioottisen» välillä. Hän ymmärtää symbolin »erityiseksi semanttis-pragmaattiseksi ilmiöksi», jolle on ominaista »symbolinen muoto» (mt., 133). Symbolisen muodon tärkeimpiä tuntomerkkejä ovat: 1) Vaikka symboli tavallaan edellyttää aistihavaintoa (se voidaan nähdä, kuulla tms.), symboli ei kuitenkaan saa merkitystään, eikä sitä »hyväksytäkään» aistihavainnon muodossa, vaan nimenomaan sen laajemman ja yleisemmän merkityksen vuoksi, jota sen yhteydessä voidaan reflektoida (mt., 143). 2) Symbolit ovat epäselviä ja moniäänisiä. Niillä on kyky resonoida yhtä aikaa monia merkityksiä. Symbolit ovat epämääräisiä, avoimia, kykenemättömiä ilmaisemaan lopullista merkitystä ja kaiken lisäksi viime kädessä tyhjentymättömiä. Tästä syystä symboleissa ja symbolien avulla ilmaistaan saavuttamattomissa olevaa. Siksi aidossa symbolissa muodot eivät kerro niinkään itsestään. Pikemminkin ne viittaavat johonkin laajempaan merkitykseen (mt., 144). 3) Symboleille ei siten ole myöskään ehdottoman oikeita tulkintoja. Symbolilla ei ole ketään auktorisoitua tulkitsijaa. Pikemminkin symboli jättää tulkitsijan kasvokkain koodaamattoman kanssa. Siksi yhdellä ja samalla symbolilla voi olla monia merkityksiä. Vain se on tärkeää, että symboli todella merkitsee jotakin arvioijalle. Valta taas on sillä, jolla on avain »oikeaan» tulkintaan tai — mikä on sama — jonka yhteisö tunnustaa tuon avaimen haltijaksi (mt., 152).

Yhteenvetona voikin esittää symbolisen merkin eroavan pelkästä semioottisesta merkistä siinä että — symbolisessa merkissä korostetaan kokemuspohjaista tärkeäksi koettua merkitystä.

— Tämä tärkeäksi koettu merkitys viittaa yhteiskunnan, kulttuurin ja ideologian tärkeyteen symbolisen merkin synnystä.

— Symbolisen merkin synnyn yhteydessä voidaan puhua yhteiskunnallisesta »lisämerkityksestä». Yhteiskunnallinen lisämerkitys »ylittää» havainnoitsijan ja tulkitsijan yksilöllisen olemassaolon. Tila ja aika hahmotetaan tavalla, joka

ylittää, transkendoi, aktuaalisen tässä ja nyt (Langer 1948, 293). Toisin sanoen symboli viittaa todellisuuteen, joka jossakin mielessä »ylittää» jokapäiväisen elämän todellisuuden. Symboli sisältää tulkintoja ja merkityksiä, jotka eivät johdu suoraan ja välittömästi kokemuksesta. Symbolit kantavat mukanaan erityistä yhteiskunnallisten merkitysten maailmaa. Langerin tulkinnan mukaan symbolin erityisyys on myös sen kyvyssä yhdistää tai liittää toisiinsa tällaisia todellisuuden eri tasoja (s. 294).

— Symbolisen merkin yhteiskunnallisuus ja ideologisuus merkitsevät myös sitä, että yksi ja sama merkki voi tilanteesta ja tulkitsijasta riippuen toimia joko pelkkänä merkinä tai symbolisena merkinä eli symbolina. Esimerkiksi valtion lippu toimii merkinä silloin kun se välittää ensi sijassa informaatiota (esimerkiksi vastatessaan kysymykseen »Minkä maan lippu?»). Sama lippu toimii symbolina silloin kun se kertoo ja ilmaisee, ja kun siihen liitetään ideoita, tunteita ja merkityksiä eli silloin kun siihen kiteytyy tärkeäksi koettuja yhteiskunnallisia lisämerkityksiä.

Nyt voimme määritellä symbolin symboli-suhteen avulla. Suhteen representoiva osa on objekti, tosiasia, tapahtuma, henkilö tms. jokapäiväisen elämän todellisuudesta. Representoidussa taas viitataan ideaan tai ajatukseen, joka ylittää (transkendoi) jokapäiväisen rutiininomaisen elämän kokemuksemme. Transkendoituminen ei kuitenkaan tarkoita arkikokemuksen ylittämistä unohtamisena vaan jonkin arkikokemukseen liittyvän merkityksellistämistä poikkeuksellisella tavalla.

Nämä arjen merkitykset »ylittävät» »toiset todellisuudet» ovat sekä kielen että kokemuksen aluetta. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että symbolien avulla yhteiskunnan jäsenet voivat kokea yhteiskunnan, maan, valtion, politiikan, poliittiset johtajat jne. jonakin enempänä kuin pelkkänä satumana. Tässä kokemuksessa he voivat osallistua kokonaisuuteen, joka ylittää (transkendoi) erillisen, yksityiseen käpertyneen olemassaolon. Osallistuva voi periaatteessa kokea elämän — ainakin hetkellisesti — jonakin yhteiskunnallisesti tärkeänä ja merkittävänä.³ Kokemuksessa yksilöt myös

³ Émile Durkheim kuvaa tätä samaa seuraavasti (1980, 368—369): »Uskova, joka on ollut yhteydessä jumalansa kanssa, ei ole vain ihminen, joka näkee uusia totuuksia, joista suruton on tietämätön; hän on ihminen joka *pystyy* enempään. Hän tuntee olevansa voimakkaampi kestävämmän olemassaolon koettelemukset ja jopa voittamaan ne. Hänet on ikään kuin

tekevät itsestään subjekteja eli luovat subjektiviteettiä

Symboli siis viittaa johonkin, joka ei ole välittömästi aistihavaintoon perustuvaa. Pikemminkin symboli on keino, jolla ei-välittömään aistihavaintoon perustuva idea tehdään ymmärrettäväksi. Symbolisoinnissa annetaan asioille, tapahtumille ja toiminnolle merkityksiä, jotka tuovat niille lisämerkitystä. Symbolisoinnissa välittömät todellisuutta ja siitä kumpuavia kokemuksia ei ilmaista sellaisenaan vaan ne sublimoidaan tai ylevöitetään kristallisoituneilla symbolisilla ilmauksilla todellisuuden syvemmän olemuksen määrittelyiksi. Symboli on siten todellisuuden kuvamaisen kuvauksen kristallisoituma — yhteenvedo, joka sekä ilmaisee että on samalla väline siirtymisessä yksityisestä julkiseen. Siinä todellisuutta ei vain kuvata vaan myös arvotetaan. Siinä määritetään, mitä todellisuus oikeastaan on, mikä siinä on tärkeää. Vaikka symbolisesti ilmaistu idea tai käsitys todellisuudesta ei ole alussa välittömän aistihavainnon vangitsemaa empiiristä todellisuutta, symbolinen tietoisuus todellisuudesta tulee — siinä määrin kuin todellisuus todella määritellään täällä — tärkeämmäksi kuin arkielämä ja sen rutiinit.⁴

Symbolin osallistuessa todellisuuden määrittelyyn on selvää, ettei symboli ole suinkaan vain todellisuuden peili tai heijastuma, vaan se taittaa, kristallisoii ja muokkaa käsitystä todellisuudesta. Symbolisoinnissa on aina kysymys enemmästä kuin pelkästä todellisuuden välittömästä kuvaamisesta. Mukana on väistämättä arvottamista, kokemista ja osallistumista. Voimme nimittäin osallistua symbolin representoimaan ja merkityksellistämään ideaan vain itse symbolin avulla. Tässä mielessä symbolissa on kyse sekä kulttuurisesta että subjektiivisesta pyrkimyksestä ymmärtää ja arvottaa todellisuutta määrittelemällä tuota todellisuutta sekä myös pyrkimyksestä tehdä todellisuutta symbolin välityksellä.

Koska symboliset järjestelmät ja symbolit eivät vain heijasta ja edusta todellisuuden joitakin

aspekteja vaan ne myös muokkaavat todellisuutta, niillä on väistämättä poliittisia vaikutuksia ja merkitystä. Tuo vaikutus on kuitenkin tavallaan välillistä. Tiedon »instrumentteina» niiden itsensä syntymiseen ovat vaikuttaneet yhteiskunnan valtasuhteet ja politiikka. Tämä merkitsee sitä, etteivät symbolien valta ja symbolinen valta suinkaan piile symboleissa ja symbolisissa järjestelmissä itsessään. Valta on niillä yhteiskunnallisilla voimilla ja ryhmillä, jotka auktorisoivat ko. symbolit sekä niillä, joiden symboleja ne ovat, ja niillä, joiden itseymmärrys saa ilmaisunsa näissä symboleissa. Symbolit muovaavat yksilöiden ja yhteisön reaktioita, mutta symboleita itseään muovaavat aina läsnäolevat ja vaikuttavat traditionaaliset, historialliset, lingvistiset ja yhteiskunnalliset kahleet. Tästäkin syystä voidaan väittää, etteivät merkitykset ole symboleita eivätkä ne johdu symboleista sellaisenaan.

Aidon tai todellisen symbolin tutkiminen: miten semioottisesta tulee symbolinen ja miten aito symboli kertoo itsestään?

Miten todellisuuden representoinnin symbolisuutta voidaan sitten tutkia? Jotta symbolinen todellisuuden representaatio olisi reaalin ilmiö ja jotta se toimisi laajasti (mikä taas edellyttää kommunikatiivisuutta), sen täytyy jotenkin, vieläpä julkisesti ja ymmärrettävästi, ilmetä. Ilmenemisen kannalta »primaarinen teksti» (Paul Ricoeurin käyttämä käsite) on symbolin tutkimisen välttämätön lähtökohta. Symbolissa on kuitenkin kyse jollakin tavalla poikkeuksellisesta todellisuuden edustamisesta ja esittämisestä, nimittäin todellisuuden määrittelystä uudesta näkökulmasta tai muuten rutiineista poikkeavalla tavalla, ja tätä kautta myös uuden esittämisestä. Tästä syystä »primaarisessa tekstissä» täytyy siis olla jotakin, joka viittaa »merkityksen lisäarvoon». Poikkeuksellinen todellisuuden esittäminen ja siihen liittyvä »merkityksen lisäarvo» edellyttävät poikkeuksellista kerrontaa ja poikkeuksellista »kieltä».

Mm. Umberto Eco (1980) määrittelee symbolin käsitettä tällaisen poikkeuksellisen kielen näkökulmasta. Hän puhuu symbolista erityisenä »semanttis-pragmaattisena ilmiönä». Symboli »semanttis-pragmaattisena ilmiönä» edellyttää tullakseen aidoksi symboliksi erityistä ilmaisun ja kertomisen tapaa, »symbolista muotoa». Symboli täytyy olla erityisellä tavalla tekstuaalisesti tuotettu. Tekstuaalinen tuottaminen »edellyttää erityistä semioottista strategiaa» (mt., 157). Tällaisen stra-

korotettu maailman kurjuuden yläpuolelle, sillä hän on pelkänä ihmisenä olonsa yläpuolella... »Pelkästään siitä, että pidämme jotakin kohdetta rakastamisen tai tutkimisen arvoisena, ei ole seurauksena, että koemme itsemme voimakkaammiksi jälkeempään; on myös välttämätöntä, että tämä kohde säteilee energiaa, joka on arvokkaampaa kuin tavallisesti käytössämme oleva, ja myös että meillä on joitakin keinoja tästä energiasta osalliseksi pääsemiseksi ja sen yhdistämiseksi sisimpäämme.»

⁴ Vain tällaisen »symbolisen» välityksellä esimerkiksi sanarikuoleta — »sinun puolestas kuolla on halumme korkein» — tulee ymmärrettäväksi.

tegian ensimmäinen edellytys on Econ tulkinnan mukaan määrää, suhdetta ja tapaa koskevien maksiimien tai sääntöjen rikkominen. »Symbolinen muoto syntyy näiden loukkaamisista, ja se edustaa yhtenä esimerkkinä tekstuaalista kietomista (textual implicature)» (mt., 157). Jotta kyse olisi symbolisen muodon syntymisestä, tekstuaalinen kietominen edellyttää lauseen, sanan, jonkin kohteen tai toiminnan esittämistä siten, että totutun kertomuksen juonen tai diskurssiivisten käytäntöjen, tunnustettujen retoristen sääntöjen ja tavanomaisten kielellisten käytäntöjen mukaan sillä ei pitäisi olla sitä merkitystä tai asemaa, jonka se tässä yhteydessä hankkii (mt., 158). Symbolisen muodon seurauksena tulkitsija tuntee »merkityksen lisäarvoa». ⁵ Symbolissa onkin usein kyse jonkin äkillisestä ilmaantumisesta tavalla, joka häiritsee aikaisemman kertomuksen kulkua. Esimerkiksi keskustelumaksiimien loukkaamista voidaan käyttää tekstissä retorisesti. Mm. metaforat ja ironia voivat loukata tällaisia maksimeja, koska ne eivät ole kirjaimellisesti ottaen totta, esimerkiksi »hän taisteli kuin leijona». Tarkoituksena onkin sanoa jotakin muuta, enemmän.

Perinteisesti metaforaa on pidetty klassisena esimerkkinä tällaisesta poikkeuksellisesta kerronnasta. Metafora figuratiivisena kielenkäyttönä luo merkityksiä ylittäen tavanomaisen ja rutinoituneen kielenkäytön ja merkitykset.

Metaforaa on tulkittu tietämisen tapana, jossa tunnetusta edetään tuntemattomaan. Toistaiseksi tunnetun opitaan tietämään »heijastamalla» jo tunnetun ominaisuuksia tuohon tuntemattomaan. Metafora on ei-vielä tunnetun kuvaamisen väline. Toimivan metaforan syntyminen edellyttää kuitenkin, että asioissa itsessään tulkitaan olevan jotakin, joka saa ne sopimaan metaforiseen yhteyteen.

Paul Ricoeurin tulkinnan mukaan metaforan tutkimisen lähtökohdaksi on otettava metaforinen lausuma, jossa metaforisuus syntyy jännitteestä lausuman eri tulkintojen välillä. Metaforisuudessa on kyse eri *tulkintojen* välisestä ristiriidasta. Ricoeurin käsityksen mukaan metaforaa ei siis ole

⁵ Samaan tapaan Paul Ricoeur pitää symbolina »mitä tahansa merkityksen muodostumisen rakennetta, jossa suora, primaari, nimenomainen (literal) merkitys lisäksi määrittää toisen merkityksen, joka on epäsuora, sekundaarinen ja figuratiivinen ja joka voidaan ymmärtää vain ensimmäisen välityksellä». Ricoeur määrittää symbolin »merkityksen ylimuodostumisena», jossa »lisämerkitys» voidaan mieltää metaforan ja metonymin yhdentymisenä symbolisten järjestymien puitteissa. Ricoeur puhuu vielä symbolisuuden mukanaan tuomasta »kielen itsensäylittämisestä», joka ilmentää symbolien kykyä »ärsyttää esiin» uusia merkityksiä. (Ricoeur 1974, 12—13)

olemassa sellaisenaan, vaan metaforinen syntyy nimenomaan tulkinnassa ja tulkinnan kautta. (Ricoeur 1976, 50.)

Metaforinen *lausuma* tarkoittaa sukulaisuuden luomista asioiden välille siellä missä tavallinen, rutinoitunut näkökulma ei havaitse mitään yhteyttä. Tässä mielessä metafora on semanttinen innovaatio, jolla ei ole vielä statusta etabloituneessa kielessä ja joka itseasiassa syntyy siitä, että lausumassa luodaan epätavallinen ja odottamaton vaikutus. Metafora luo uutta tietoa kertoessaan jotakin uutta todellisuudesta (mt., 53).

Symbolin ja metaforan eron kannalta on välttämätöntä huomioida symbolin kaksoismerkitys, se mikä symbolissa on yhteistä metaforisuuden kanssa, ja se missä symboli ulottuu metaforan ohi. Symbolin kaksoismerkityksellä Ricoeur tarkoittaa sitä, että symbolissa on sekä jotakin semanttista että jotakin ei-semanttista. Symbolissa on kaksi diskurssia: lingvistinen ja ei-lingvistinen. Symbolin lingvistinen diskurssi viittaa aina johonkin muuhun, tuohon ei-lingvistiseen.

Symbolin semanttisuudella Ricoeur tarkoittaa: 1) Piirteitä, joita on mahdollista analysoida lingvistisillä ja loogisilla analyyseilla. 2) Piirteitä, jotka samastuvat metaforien piirteisiin. Symbolissa on kuitenkin »jotakin», joka ylittää metaforan ja sitä kautta lingvistisen ja semanttisen analyysin.

Lingvistiisyys ja semanttisuus ovat symbolin edellytyksiä. *Metaforista jännitettä* voidaan pitää merkityksen laajentumisen mallina. Tällaisesta merkityksen laajentumisestahan symbolissakin on kyse. Symbolihan toimii »merkityksen lisäarvona». (mt., 55.) »Merkityksen laajentuminen», »merkityksen lisäarvo», »merkityksen ylijäämä» mahdollistuvat vasta tulkinnassa, jossa on tavaltaan kaksi tasoa. Ensimmäisessä tasossa on kyse kirjallisen merkityksen tunnistamisesta. Tämä puolestaan mahdollistaa sen havaitsemisen, ettei merkityksenanto palaudukaan jäännöksettömästi siihen, vaan jotakin jää »yli». Symboli sisältää »vielä enemmän merkitystä». Ensimmäinen taso, primaarinen merkityksenannon taso on kuitenkin ainoa tie »merkityksen lisäarvolle».

Symbolia koskeva tieto on välillistä, ensimmäiseen tasoon liittyvää tietoa. Representoiva (esittävä) viittaa representoituun epäsuorasti. Epäsuora viittaaminen ilmenee »primaarisen merkityksenannon sekundaarisessa merkityksenannossa» (mt., 56), *siinä miten metaforisen lausuman jännite tulkitaan ja miten sitä merkityksellistetään*. Metafora voi synnyttää uutta tietoa. Se saattaa merkitä ristiriitaa todellisuuden jonkun aikaisemman kä-

sitteellistämisen ja metaforisessa lausumassa synnytetyt uuden käsitteellistämisen välille. Kaikki tämä tapahtuu liittämällä yhteen asioita, joita ei tavallisesti yhdistetä (samanlaisuuden ja erilaisuuden välinen leikki; asiat muistuttavat jossakin suhteessa toisiaan).

Symbolin ei-semanttisuutta ja tästä johtuvaa eroa metaforaan Ricoeur kuvaa siten, että metafora tapahtuu olemassaolevan *logoksen* puitteissa. Symboli taas on juurtunut »diskurssiin elämässä». Tällä Ricoeur tarkoittaa symbolin syntyvän siellessä, missä »pakko, voima ja muoto yhtyvät». (Ricoeur 1976, 59.) Jotta symboli olisi reaalin ja vaikuttava, sen on kummuttava elävästä elämästä. Sen on edustettava joitakin elävän elämän todellisia virtauksia. Se mikä pyrkii kieleen symboleissa, mutta joka ei koskaan siirry täysin kieleen, on aina jotakin voimakasta, tehokasta ja pakottavaa (mt., 63).

Samalla kun symboli sulauttaa joitakin asioita toisiin, se sulauttaa symbolia elävän ihmisen siihen, mitä symboli esittää, edustaa ja merkityksellistää. Toisin sanoen hänelle, joka osallistuu symboliseen tärkeäksi koettuun merkitykseen, ei todellisuudessa ole kyse kahdesta eri merkityksestä, erikseen kirjallisesta ja symbolisesta, vaan pikemminkin yhdestä liikkeestä, joka kuljettaa hänet toiseen merkityksenannon tasoon kirjallisen merkityksen avulla.

Symboli myös luo todellisuutta esimerkiksi arvottaessaan sitä. Tässä luomisessa symboli on kuitenkin sidottu. Symboli on sidottu juuri sillä ja siinä, minkä se luo. Uusien muotojen avulla se voi synnyttää uusia tapoja olla maailmassa, elää siinä ja heijastaa uusia sisäisiä mahdollisuuksia siihen. Tästä näkökulmasta esimerkiksi politisoivassa diskurssissa voi olla kyse tarpeesta tuoda kieleen olemisen tavat — erityiset tavat olla maailmassa, suhteuttaa itsensä siihen, ymmärtää ja tulkita sitä — jotka tavanomainen näkökulma kätkee tai jopa repressoi.

Metaforan ja symbolin välinen suhde on Ricoeurin tulkinnan mukaan kaksisuuntainen: 1) Metafora tuo kieleen symbolin implisiittisen semantiikan (merkitysoopin). Symbolissa hämärtyvä asian sulautuminen toiseen ja kokijan sulautuminen asiaan voivat selventyä metaforisen lausuman jännitteen tulkinnan avulla. 2) Symboli ei palaudu metaforaan siinä, että metafora on lähinnä lingvistinen keino. Kuitenkin primaaritekstin metaforisen lausuman tulkintojen välinen jännite viittaa tekstin ja metaforan itsensä ulkopuolelle, symboliseen, ei-semanttiseen ja yhteiskunnalliseen. »Elä-

män diskurssi», siinä piilevät vallat, pakot ja voimat sitovat ja ennalta määrittelevät mahdollisia metaforisen lausuman tulkintoja. Nämä viittaavat metaforan »ulkopuolelle» ollen sitä »vaikuttavampia voimia». Symbolinen »merkityksen lisäarvo» on yhteiskunnallista diskurssia.

Lopuksi

Politiikassa, kuten kirjallisuudessa, elokuvassa ja monessa muussa, representoidaan eli edustetaan, esitetään ja muokataan todellisuutta uudelleen. Symboli-suhteessa todellisuutta edustetaan ja esitetään tulkiten ja selitetään arvottaen. Kyvyssä symbolisoida mitataan kykyä luoda merkityksiä. »Symbolisessa» yritetään kertoa, mikä todellisuudessa on tärkeää siten, että kertojasta samalla tulee tuon »tärkeän» esittäjä. Nimenomaan esittämissään kertoja edustaa tuota »tärkeää». Symbolisoidut merkitykset eivät voi olla olemassa esi-neellistymättä joihinkin merkkeihin tai esittäjiin. Kokemuksessa symboli ja symbolisoitu samastuvat, ja tämä on yksi peruste sille, miksi itse symboli on tavallaan »ensisijainen» symbolisoituun nähden. Symbolisoidut ideat eivät voi olla olemassa muuten kuin esittävän merkin, symbolin, välityksellä.

»Olla poliittinen symboli», toimia poliittisena symbolina, tarkoittaa sitä, että symbolissa on kyse ilmaisun (joka on siis symboli-suhteen aistimellinen muoto, representoiva, eli lyhyesti symboli) ja sen sisällön (representoidun eli symbolin symbolisoiman) välisestä suhteesta silloin kun ilmaisu eli symboli merkityksellistää jotakin yhteiskunnallisesti ja poliittisesti tärkeää ihmisten yhteiskunnallisessa ja poliittisessa mielikuvituksessa.

Voimme puhua myös jonkun asian, tapahtuman, teon, henkilön tms. symbolisista merkityksistä. Näissä merkityksissä on kyse siitä, että asioilla jne. voi olla »toisia» merkityksiä tai »lisämerkityksiä», joihin asiat myös viittaavat. Usein nämä symbolisoidut lisämerkitykset kertovat näiden asioiden, tapahtumien jne. ideologisuudesta, niihin liittyvistä ideoista, mielikuvista ja käsityksistä.

Symbolin tulkinta, se onko kyseessä todellinen tai aito symboli, liitetäänkö asiaan, tapahtumaan tms. tärkeäksi koettuja merkityksiä, syntyy ja kiinnittyy yhteiskunnallisesti tulkintojen välisessä kamppailussa. Myös asioiden, tapahtumien tms. symbolisoiduissa »toisissa» merkityksissä on kyse tulkintojen välisistä ristiriidoista ja kamppailusta. Muodostuva valtasuhde kiinnittää viime kädessä merkityksen.

Jotta jokin asia, tapahtuma, henkilö tms. voi toimia symbolina, se täytyy ensin »esineellistää» merkinä, eli se täytyy jotenkin kertoa, tuoda esiin ja kommunikoida. Aito symboli edellyttää tuolta kerronnalta monimerkityksisyyttä, tulkinnanvaraisuutta, avoimuutta ja kerronnan poikkeuksellisuutta.

Poliitiikan näkökulmasta symbolien tutkimisessa tutkitaan, *miten* jotkut asiat, esineet, nimet, aatteet, henkilöt tms. merkityksellistyvät poliittisesti eli koetaan poliittisesti tärkeiksi. Miten sanassa yhdistyvät sekä kysymys *miksi* että *minkä välityksellä?*

Poliittisesti tärkeällä tavalla representoitu voi olla lähes mitä tahansa. Ainakaan sitä mitä se voi olla, ei voida etukäteen lyödä lukkoon. Symbolin representoima voi olla jotakin tärkeää historiassa ja yhteiskunnassa tai sellaisia yleisiä sinänsä abstrakteja periaatteita ja tavoitteita, kuten esimerkiksi oikeudenmukaisuus, rohkeus ja peräänantamattomuus, joita ei voida koskaan täysin tai lopullisesti saavuttaa, mutta joita pidetään kaikesta huolimatta tavoittelemisen arvoisina.

Symbolisen representoinnin suhde todellisuuteen on kaksinäköinen. Jotta todellisuuden representoinnissa olisi kyse todella aidosta symbolista ja merkityksellisestä merkityksen luomisesta, tuon representoinnin pitäisi tavalla taikka toisella olla kytkeytynyt elävän elämän todellisiin tapahtumiin ja virtauksiin.

Symbolisessa todellisuuden representoinnissa todellisuutta ei vain »heijasteta», vaan siinä luodaan merkityksellistä todellisuutta. Otetaan kantaa siihen, mikä on tärkeää, kuka sitä edustaa eli kuka siitä puhuu ja väittää pyrkivänsä sitä toteuttamaan. Symbolisessa todellisuuden representoinnissa todellisuutta tulkitaan, selitetään ja ymmärretään ja tätä kautta vaikutetaan käyttäytymiseen ja toimintaan. Syntyyhän symbolisessa todellisuuden representoinnissa toiminnan motiiveja ja valmiuksia.

Symboli ei kuitenkaan toimi »ulkoisen aukto-

riteetin» tavoin vaan symbolinen suhde syntyy vuorovaikutuksessa. Niinpä esimerkiksi aidossa symbolisessa johtajuudessa on kyse »jälleentunnistamisesta». Tämä »jälleentunnistaminen» ei ole sen tiedostamista, mitä aina on jo tiedetty, vaan — Gadameria seuraten — »jälleentunnistamisen ilo on pikemminkin sitä, että tiedostetaan enemmän kuin vain se, mitä on tunnettu». (Kusch 1986, 104—105.) Asia, jolle ihminen hetkellisesti »antautuu» symbolin välityksellä, on hänelle totuus, totuus maailmasta ja ihmisestä itsestään.

LÄHTEET

- Althusser, Louis (1971): *Lenin and philosophy*. New Left Books.
- Durkheim, Emile (1980): *Uskontoelämän alkeismuodot*. Tammi, Helsinki; julkaistu ensimmäisen kerran 1912.
- Eco, Umberto (1984): *Semiotics and the Philosophy of Language*. Macmillan, Hongkong.
- Giddens, Anthony (1984). *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia*. Otava, Keuruu.
- Hall, Stuart (1988): Thatcherismi, ideologia-analyysi. *Tiedotustutkimus* 1/88.
- Kusch, Martin (1986): *Ymmärtämisen haaste*. Pohjoinen, Jyväskylä.
- Langer, Susanne K. (1948): *Philosophy in a New Key*. Mentor Books, New York.
- Molina, Victor (1978): Notes on Marx and the Problem of Individuality. Teoksessa *On Ideology*, 230—258. Hutchinson, Essex.
- Pekonen, Kyösti (1989): Kirja-arvio Murray Edelmanin teoksesta *Constructing the Political Spectacle*. *Poliitikka* 31:1, s. 61—63.
- Pekonen, Kyösti (1990): *Symbolinen modernissa politiikassa*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisu 25. Jyväskylän yliopisto.
- Ricoeur, Paul (1974): *Existence and Hermeneutics*. Teoksessa *The Conflict of Interpretations*. Northwestern University Press, Evanston. Siteerattu Anthony Giddensin teoksessa *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia*. Suomentaneet Pasi Andersson ja Ilkka Heiskanen. Otava, Helsinki.
- Ricoeur, Paul (1976): *Interpretation Theory. Discourse and the Surplus of Meaning*. Texas Christian University Press, Fort Worth.
- Sahlins, Marshall (1983): History and structure. The Edward Westermarck memorial lecture, 26 May, 1983. *Suomen Antropologi* 3/83, s. 118—127.